

DR. BERECKZI SÁNDOR

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Szeged

Emlékezés Nagy Sándorra születésének 80. évfordulóján

Nagy Sándorról nehéz úgy írnom, hogy ne idéződjene fel bennem a vele kapcsolatos személyes emlékek: a tudósról, az emberről, a tanárról.

Íróasztalomon még ma is őrzöm a kiskunfélegyházi tanítóképző 1943-tól 1948-ig tanuló diákjainak tablóját, s rajta Nagy Sándor fényképét. Az 1948-ban 32 éves fiatal, kezdő tanár derűs s határozott tekintettel néz ránk. Osztályfőnökünk volt, Kelemen Lászlótól „örökölt” bennünket. 1945-ben került a kiskunfélegyházi tanítóképzőbe, s mivel mi akkor III. éves diákok voltunk, didaktikát és gyakorlati kiképzést tanultunk tőle. Mint azt a Pedagógiai Szemle 1963. évfolyamában megjelent *Életemről, munkámról* című önéletrajzi vallomásából is tudjuk, a kiskunfélegyházi tanítóképző intézet volt számára az első munkahelye, osztályunk is az első tanítványai közé tartozott, és az egyetlen középiskolai osztálya, ahol osztályfőnöki feladatokat is ellátott. Nemcsak féltünk, hanem retgettünk is tőle. Gyakran remegett hangjától az egész intézet. S mégis egész egyénisége derűt sugárzott. Határozott, szigorú, kemény egyéniség volt, s emellett közvetlen, jókedvűen ironizáló s nagyon barátságos légkört teremteni tudó tanár. Minden órája tudományos igényességével élményt adó, érdeklődést keltő és lebilincselő volt. Nem véletlen, hogy a kiskunfélegyházi tanítóképzőben eltöltött éveket úgy idézi fel későbbi visszaemlékezéseiben, mint a tudományos munkásságának kezdeti ösztönzést adó időszakát. Nyolcvan évvel ezelőtt, 1916-ban született egy kis ormánsági faluban. Az elemi iskola, majd a polgári iskola után vetődött fel életének nagy kérdése: „vajon lehet-e és meddig lehet az egyébként is szerényre méretezett célkitűzésű tanulmányokat folytatni?” 1930-ban kezdi meg tanulmányait a nagykőrösi tanítóképzőben. Élete szép élményeként említi meg, hogy 1932-ben zenében elért kiemelkedő eredményéért művészi almanachot kap Nagykovács város ajándéka-ként. Pedagógus pályájának alakulása szempontjából meghatározónak tartotta azt is, hogy 1935-ben elnyeri a nagykőrösi tanítóképző intézet pályázatának első díját a legjobb tanítási gyakorlatáért, melyet a beszéd- és értelemgyakorlatok című tantárgyon belül „*A gyermekkor jelentősége*” címen dolgozott ki. Meghatározó élmény volt számára, hogy a díjat Imre Sándor, „az akkori elméleti pedagógia legkiemelkedőbb képviselője” nyújtotta át neki. „Innen származtatom azokat az első didaktikai eszmélkedéseket az oktatómunka sokféle vonatkozásában, s mindennekelőtt az oktatás processzusának figyelemmel kísérését, a vele való foglalkozást, mely jóval később, úgyszólván kizárólagossá vált pedagógiai érdeklődésemben.”

A nagykőrösi tanítóképző intézetben 1935-ben fejezi be tanulmányait. 1935 őszén egy Fejér megyei faluban végzi két éven át pedagógiai gyakorlatát, egy részben osztott népiskola IV-V. és VI. osztályában. E két évet nem érezte elveszett éveknél, sőt megjegyzi: „fájlalnám, ha ezek tapasztalataival a későbbiekben nem rendelkeztem volna.”

1937-ben kezdi meg felsőfokú tanulmányait a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán és a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen. A magyar-történelem tanári szak mellett filozó-

fia-pedagógia főszakos. Tanári diplomáját magyar-történelem szakból 1941-ben szerzi meg, majd 1943-ban – mint az Apponyi kollégium (tanítóképzőintézeti tanárképző) hallgatója – a főszakjából teszi le vizsgáit. Visszaemlékezésében érdekesen rajzolja meg a tanárképző főiskolán és az egyetemen szerzett élményeit az előadott tudományokról és az előadó tanárokról. A pedagógiai, filozófiai előadásokat általában szürkének, túlzottan körülhatároltnak ítéli meg. Kiemeli azonban Sfk Sándornak – többek között – Ady Endréről és Várkonyi Hildebrandnak pszichológiai előadásait. Viszont Nagy Sándor didaktikai érdeklődését, az iskolákban folyó oktatómunka gyakorlati kérdéseiről vonzódását mutatják azok a sorok, amelyeket a gyakorló iskolával kapcsolatban ír le. Amíg az egyetemi, főiskolai elméleti pedagógiai előadásokat középserűeknek, kevésbé kiemelkedőknek minősítette, addig „a főiskolával egybekapcsolt gyakorló iskola – mely a „Cselekvés iskolájának” kiemelkedő magyar változata volt, – színes és sokirányú, jól szerzett és kitűnő tanárok által lebonyolított munkájával komoly nevelő és inspiratív tényezőként illeszkedett bele a tanárra fejlődés folyamatába.” Mint Apponyi kollégista két évig díjtalan gyakornoki állást tölt be az egyetemen. 1943-ban készíti el egyetemi doktori disszertációját „*Kemény Zsigmond etikai nézetei*” címmel, amely 1943-ban meg is jelenik az Irodalomtörténeti Közleményekben.

A tanári diploma megszerzése után elsodorta a háború. 1945 őszétől nyer kinevezést a kiskunfélegyházi tanítóképző intézetbe, s itt 1948 őszéig tanít didaktikát, neveléstörténetet, lélektant, iskolaszervezetant, és irányítja a gyakorlati kiképzést. Életének ennek az időszakáról írja: „Végképp ezek az esztendők döntötték el, hogy a neveléstudomány területén s ezen belül is alapvetően a didaktika területén fogok „lehorgonyozni”.

1948 őszén a kiskunfélegyházi tanítóképzőből pedagógiai tanulmányai folytatására Budapestre kap belföldi ösztöndíjat. Ezekben a hónapokban Kurt Lewin oktatáslélektani vizsgálódásaival kapcsolatosan végez kísérleteket, az elkészült tanulmány azonban nem jelenik meg.

1949 tavaszán nevezik ki a pécsi Pedagógiai Főiskolára főiskolai tanárnak. A neveléstudományi tanszéken a pedagógia mellett filozófiát is tanít. 1950-ben kap megbízatást arra, hogy szervezze meg a gyakorló iskolát. A gyakorló iskolai tanárok kiválogatása érdekében számtalan sok órát látogatott, sok órát és óraleírást elemzett. Ezek tapasztalati anyagát dolgozta fel 1951-ben „*Az új anyag közvetítésének néhány kérdése*” címmel, amely 1952-ben jelent meg.

1952-ben nevezik ki a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszékére egyetemi docensnek. S itt már módja van csak didaktikával foglalkozni, főleg a pedagógiai szakosok képzésében. 1954-ben készíti el kandidátusi disszertációját „*A didaktika alapfogalmai és a tanítási óra felépítésének kérdései*” címmel. Ennek alapján nyeri el 1955-ben a kandidátusi tudományos fokozatot. E mű – kibővítve – 1956-ban jelent meg. 1954-ben felkéri a Pedagógiai Tudományos Intézet megszervezésére és vezetésére, melyet 1958-ban ugyancsak az ő vezetésével szerveznek át. 1959-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Tanszékének vezetője, egyetemi tanári kinevezéssel, 1973-tól pedig a neveléstudományi és pszichológiai tanszékcsoport vezetője.

1961-ben főszerkesztésével jelenik meg a *Magyar Pedagógia* című akadémiai folyóirat. Főszerkesztői tevékenységét 1985-ig folytatja.

1960-ban írja meg „*Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása és mai helyzete*” című tanulmányát, s ennek alapján nyeri el a neveléstudományok doktora fokozatot. A mű 1961-ben jelenik meg.

Kiss Árpáddal együtt szerkesztője volt a *Tanulmányok a neveléstudomány köréből* című tanulmányköteteknek, melynek első kötete 1958-ban jelent meg.

Főszerkesztője a *Pedagógiai Lexikon* négy kötetének 1976-tól 1979-ig.

Utolsó nagy műve 1993-ban jelent meg „*Az oktatás folyamata és módszerei*” címen.

1994. november 14-én halt meg.

Nagy Sándor az 1945 utáni magyar tudománytörténet egyik kiemelkedő egyénisége. Egy olyan tudománynak – a neveléstudománynak és ezen belül a didaktikának – a művelője volt,

amelynek tudományos voltát, jellegét még ma is sokan vitatják. Nagy Sándor kétségtelen érdeme, hogy munkásságával, tudományos tevékenységével és eredményeivel tekintélyt szerzett ennek a tudományágnak. Annak a – sajnos egyre gyérülő – generációnak volt nagy egyénisége, amelyre egy nagy történelmi változás után az a feladat várt, hogy az új társadalmi, gazdasági, politikai és tudományos helyzetben és feltételek között megújítsa a maga által választott tudományt.

Érzelmi motivációi szükségszerűen vezették el a didaktika megújításához. Így vált évtizedekre – ahogyan tréfásan emlegettük – a didaktika „pápájává”, egymást követő kiadásokban megjelenő didaktikai jegyzetei, tankönyvei – sokszor színük alapján megkülönböztetve – a didaktika „bibliájává”, tekintélye, szakmai, tudományos megállapításai pedig vitathatatlanul a egyben a didaktika további fejlődésének alapjává. Több pedagógus generáció nevelkedett fel a „nagy-sándori” didaktikán, kialakítva egy új didaktikai gondolkodásmódot, szemlélet- és eszmerendszert. Tanári és tudományos tevékenysége, munkásságának értékelése még hosszú ideig lesz tárgya és feladata a tudományos kutatásnak, hogy jelentőségét a maga teljességében feltárhassuk. Nekünk most csak néhány utalás megtételére van lehetőségünk.

Mielőtt didaktikai vonatkozású munkásságát ecsetelném, utalni szeretnék azokra a tanulmányokra, amelyekben Nagy Sándor a magyar neveléstudomány helyzetével, feladataival foglalkozik, tisztázva e fontos tudomány szerepét. Itt nincs hely arra, hogy a magyar neveléstudománnyal kapcsolatos megállapításait, szellemes érveléseit – azokkal szemben, akik vitatták, lenézték e tudományt – részletesen idézzük. Csak e tanulmányok címeinek a megemlítésére kerithetünk sort. 1959-ben készült a *„Központatlanságunk és hazai pedagógiánk új feladatok előtt”*, 1962-ben publikálta *„A neveléstudomány rendszertani problémái”* című művét, 1964-ben pedig *„A neveléstudomány egységéről”* címűt. A magyar neveléstörténetnek jelentős eseménye volt az 1970-ben megrendezett V. Neveléstudományi Kongresszus, amely új szakaszt nyitott a magyar pedagógia fejlődésében. E kongresszuson hangzott el Nagy Sándor előadása *„A neveléstudomány helyzete, feladatai, intézményei, kapcsolata más tudományokkal”* címen. 1971-ben készíti el *„A pedagógia tárgyának jelenkori problematikája”* című értekezését, 1973-ban pedig *„Kísérlet a pedagógiai kutatási módszerek definiálására és felosztására”* címűt. 1976-ban közli a *Vizsgálódások a pedagógia időszerű tudományelméleti kérdései* című művét. A neveléstudomány alapfogalmainak egyértelmű használatát s a neveléstudomány egész rendszerének szintetizálását szolgálta az 1978-ban megjelent egyetemi jegyzete *„A pedagógia alapjai”* (Bevezetés a pedagógiába.) címen. Lépest tartva a tudományok fejlődésével megírja 1981-ben *„Az oktatástechnológia a neveléstudomány rendszerében”* című munkáját. Az új irányzatok értékelése mellett nagy figyelmet fordít a múlt pedagógiai törekvéseinek elemzésére és felhasználására is. Elsősorban Nagy László pedagógiai örökségét vizsgálja a mai pedagógiai elmélet és gyakorlat hasznosíthatósága szempontjából: *„A didaktika mai fejlődési irányai és ezek előzményei Nagy László munkásságában”* (1982). S nagyon jelentős mű az 1988-ban megjelent könyve: *„Mába nyúló történelem: a harmincas évek pedagógiai irányai”* címen. Összegzést ad napjaink pedagógiai fejlődéséről, eredményeiről is: *„A neveléstudomány huszonöt évének tükröződése a Magyar Pedagógia című folyóiratban.”* (1985.)

Részletesebben kell kitérnünk Nagy Sándornak a didaktika területén végzett tudományos kutatására, mivel itt mutatkozott meg elsősorban tudomány megújító szerepe. Már hivatkoztunk életrajzában azokra az eseményekre, amelyek motiválták a didaktikával való intenzív foglalkozásra. Most a didaktikai vonatkozású műveinek időrendi sorrendjét tekintjük át, hogy lássuk tudományos fejlődésének egyenes vonalú menetét, logikai következtetességét. Meg kell állapítanunk: nem könnyű utat járt be. A didaktika elmélete és az iskolák tanítási gyakorlatának elméleti alapja Magyarországon az 1930-as, 1940-es években még túlnyomórészt a herbarti didaktika követése volt. Nagyon kevés iskolában adtak teret a reformpedagógia különböző irányzatainak. Ezek közé tartozott a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolája, a Cselekvés Iskolája is. Nem véletlen, hogy Nagy Sándor érdeklődését nem kötötte le a korabeli didaktika közepszerűnek minősített elméleti előadása, annál inkább motiválta a gyakorló iskola metodikája, gyakorlati tanítá-

sa. Annál érdekesebb viszont, hogy a kiskunfélegyházi tanítóképzőben mind az elméleti didaktikai órákon, mind a gyakorlati kiképzés során még teljesen a „tömény” herbarti didaktika oktatásában részesített bennünket. Igaz, ez volt a hivatalos irányzat, s mint kezdő tanár ennek tanítását kellett követnie. Csupán az elmondottak igazolására szeretném megemlíteni, hogy a tanítóképző intézet gyakorló iskolájában a II. osztályos tanulók súgták az órát tartó tanítójelöltnek a herbarti formális fokozat következő elemét: „Kistanító bácsi, most jön az áthajlás.” Őrzöm még ma is tanítási gyakorlataimnak órávázlatait tartalmazó füzetét, benne Nagy Sándor megjegyzéseivel. Nemcsak kedves történetként érdemes elmondani, de Nagy Sándor didaktikai felfogásának akkori helyzetéről is vall, hogy egyik osztálytársunkkal újra taníttatta az általános iskola III. osztályában tanított tananyagot, a „Kenyérsütés”-t, mivel – indoklása szerint – hiányzott az óra felépítéséből a „hangulateltés”, vagyis ahogyan mondta: nem sikerült a jelöltnek megéreztetni a gyerekekkel a pékműhelyből kiáramló frissen sült kenyér bódító illatát.

Ettől a herbarti didaktikától távolodott el Nagy Sándor, és teremtette meg a modern magyar didaktika elméletét. Amikor 1952-ben az ELTE Neveléstudományi Tanszékére kerül, s a pedagógia szakos hallgatóknak csak didaktikai előadásokat vezet, akkor fogalmazódik meg benne az a célkitűzés, hogy a didaktikát az eddiginél differenciáltabb módon dolgozza fel. Vitathatatlan, hogy a dialektikus és történelmi materializmus tételrendszere hozzájárult egy modernebb didaktika kidolgozásához a herbarti didaktika dogmává merevült tételeivel és gyakorlatával szemben. Más kérdés, hogy ettől eltérő filozófiai rendszert az 1950-es évektől kezdve nem is vehetett alapul! Nagy Sándor didaktikai gondolkodásának rugalmasságát mutatja az is, hogy nem vált saját korábbi didaktikai nézeteinek merev őrzőjévé, védőjévé, hanem nagyon érzékenyen figyelte a didaktikával szorosan kapcsolatos tudományok fejlődését, és azok eredményeit be is építette didaktikai rendszerébe. Bár sokszor hivatkozik a tanítási gyakorlat ösztönző szerepére didaktikai elméletének kidolgozásakor, mégsem vált prakticistává.

Fő kutatási problémájával, az oktatási folyamattal számos művében foglalkozik. Bár az oktatási folyamat elméleti kérdéseivel még a kandidátusi disszertációjában sem foglalkozik, abba csak 1955-ben új fejezetként illeszti bele, s így jelenik meg könyve is 1956-ban. Innentől kezdve azután az oktatási (később: tanítási-tanulási) folyamat egyre kiszélesedő és elmélyülő vizsgálatával találkozunk. Nagy Sándor jól látta meg, hogy a modern didaktika legfontosabb kérdése az oktatás folyamatának filozófiai, pszichológiai, pedagógiai, majd később kibernetikai elemzése. Érdemes e témával kapcsolatos műveit időrendi sorrendben is megemlíteni, hogy lássuk: hogyan mélyül el egyre jobban e tudományos probléma kutatásában. 1962-ben *„Az oktatási folyamat strukturális kérdéseiről”* tart előadást, 1963-ban már *„Gondolatok az oktatási folyamat dialektikájáról”* közöl tanulmányt. Akadémiai doktori disszertációjában még szélesebb összefüggésben foglalkozik a témával: *„Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása és mai helyzete.”* 1969-ben *„Az oktatási folyamat korszerűsítése”* foglalkoztatja megjelent értekezésében. 1976-ban *„A tananyag és az oktatási folyamat tervezésének időszéri kérdéseiről”*, valamint *„A tanítási-tanulási folyamat tervezésének komplex megközelítéséről”* ír. 1980-ban jut el a nevelési és az oktatási folyamat integrált megközelítésének elemzéséhez: *„A nevelési-oktatási folyamat kutatásával kapcsolatos tapasztalatok”* című tanulmányával. Külföldi tanulmányai alapján s az egyre gazdagodó külföldi szakirodalom megismerése révén érdeklődése kiterjed az oktatástechnológia problémáira is. Így pl. 1969-ben megtartott előadásában: *„A modern technikai eszközök nevelésmódszertani kérdései”*, 1975-ben *„A korszerű taneszközök kiválasztását befolyásoló didaktikai tényezők”* című tanulmánya, 1978-ban: *„Utószó Skinner: A tanítás technológiája”* című könyvéhez, 1981-ben *„Az oktatástechnológia a neveléstudomány rendszerében”*, valamint *„Az elmúlt évek oktatástechnológiai kutatásainak főbb fejlődési tendenciái.”* 1985-ben közli *„A tanítás-tanulás megváltozott didaktikai koncepciója, új tanítási technológiák megjelenése a két világrendszerben”* című munkáját, 1987-ben pedig *„Az oktatástechnológia funkciója a pedagógiai integrációban.”*

Nem kell különösebben hangsúlyozni a tanítási-tanulási folyamat elemzésének tudománytörténeti jelentőségét és fontosságát az iskolák gyakorlati oktató-nevelő munkájában. Hosszú évekre, évtizedekre van szüksége egy pedagógusnak ahhoz, hogy oktató-nevelő tevékenységét a pedagógiai folyamat komplex teljességében lássa, és szemléletmódjában, mindennapi óravezetésében, az egyes órákra történő felkészülésében érvényre is tudja juttatni.

Nagy Sándor gondot fordított arra is, hogy az oktatási folyamattal szoros összefüggésben vizsgálja az oktatás tartalmának kérdéseit. Így fordul figyelme a tantervelmélet problémái felé. Többek között 1977-ben megjelent tanulmányában *„A korszerű didaktika és a tantervek kialakítása”*, vagy 1979-ben *„A tananyag és az oktatási folyamat tervezésének időszzerű kérdései”* címmel megjelent tanulmányaiban. Nagy László didaktikai örökségének feldolgozása során kezdi egyre erőteljesebben hangsúlyozni a tanulói aktivitás jelentőségét a tanítás-tanulás folyamatában. Ennek eddig elég kevés teret adott didaktikájában, s ezt nem egyszer didaktikája negatív oldalának is minősítik bírálói. Ezt emeli ki 1965-ben megjelent értekezésében is: *„A tanulói aktivitás Nagy László pedagógiájában”*, valamint 1982-ben *„Nagy László didaktikai koncepciójának fő vonásai”* címen, 1983-ban pedig *„Az oktatáselmélet új irányai Nagy László pedagógiájában.”* E probléma fontosságát azonban már korábban meglátja, s önmaga didaktikájának kritikájaként meg is fogalmazza.

Nincs lehetőség itt kitérni Nagy Sándor munkásságának teljes körű felvázolására: a tudományszervezésben, a tudományos bizottságokban végzett tevékenységére, a tanárképzésben, a tanárképzési – pedagógiai – programok kidolgozásában, a pedagógiai folyóiratok, a tudományos munkák szerkesztésében való részvételére. Áttekintve életét, megállapíthatjuk: gazdag örökséget hagyott ránk, melynek igazi értékelését majd az utókor igazolja.

1982-ben Deregén Gábor újságíró riportot készített Nagy Sándorral *„Hogy érzi magát, professzor úr?”* címmel. Életről, munkájáról; terveiről beszélgettek. S utolsó kérdésként az újságíró megkérdezte tőle, mi a véleménye a fiatalokról. Nagy Sándor a többi között a következőket mondta: *„Az új nemzedék nagyon érdeklődő, dinamikus, mozgékony nemzedék, amely minden korábbi generációnál gazdagabb ismeretek birtokában van. ...Vannak azonban bizonyos dolgok, amelyeket – azt hiszem – nem tanítunk meg a fiataloknak eléggé. A fiataloknak meg kell tanítani azt is, hogy mi a jó, mi a szép, mi a társadalmilag helyes cselekvés, viselkedésmód, mi az, hogy udvariasság, hogy ha ennek megfelelően a társadalmilag elvárt módon akarunk élni. Miközben a legkorszerűbb ismeretekre tanítjuk gyermekeinket, gondoljunk arra is, hogy ezen kívül még mi mindenre taníthatnánk, kellene tanítani őket!”*

Személyes emlékekkel kezdtem a Nagy Sándorról szóló megemlékezést. Azzal is szeretném zárni. 1946-ban egy esti órán a kiskunfélegyházi tanítóképző mindig zenétől hangos épületének egyik terméből gyönyörű zongoraszó hallatszott. Benyitottam. Nagy Sándor ült a zongoránál, s Chopin h-moll keringőjét játszotta. Fejével intett, hogy bemehetek. Lenyűgözve hallgattam. Utána elkértem tőle a kottát, hogy lemásoljam. A h-moll keringőt ma is erről a kottáról játszom.

